

KATONA CSETE

VARÉG GÁRDISTÁK KONSTANTINÁPOLYBAN

A IX–XII. század során az európai orosz területeken tevékenykedő skandináv fegyveres alakulatok, a varégek, felesküdtött testőrként a korabeli „Kelet” több udvarában is megfordultak. Ezek közül kiemelkedik konstantinápolyi szolgálatuk, ahol a X. századtól kezdve a *basileus* személyes védelmét látták el. A Varég Gárda néven elhíresült bizánci katonai alakulat történetének elemzése azt sugallja, hogy a varégek egy egyszerű testőrségnél jóval szerteágazóbb feladatkörökkel voltak megbízva. A vizsgálat másik célja – kultúrtörténeti szempontból – bemutatni Konstantinápoly udvartartásának varég testőrökre tett hatásait és a bizánci főváros kitüntetett szerepének okát a skandináv zsoldosok világában. A varég gárdisták esetében a skandináv asszimiláció egy speciális esetéről beszélhetünk, melyben ötvöződtek a hagyományos viking beidegződések a bizánci életstílussal.

Kulcsszavak: varégek, testőrség, Konstantinápoly, izlandi sagák, zsoldosok

A IX. századtól Kelet-Európában, a Közel-Keleten és a Mediterráneum keleti felében tevékenykedő skandináv vikingeket a legtöbb korabeli forrás rusz vagy varég néven említi. A rusz és a varég fogalmak közötti különbség talán abban ragadható meg, hogy az előbbi magában foglalta azt a skandináv eredetű népeiséget – nőekkel és gyerekekkel együtt – mely a helyi balti, szláv és egyéb lakossággal keveredett a IX. századtól kezdve, míg a varég az európai orosz területeken tevékenykedő professzionális (skandináv) fegyveres alakulatok megnevezésére volt inkább használatos.¹ Erre utal maga a varég szó etimológiája is, mely az óészaki *væring* szóra vezethető vissza, és eskütételt végző társat jelöl.² A varég harcosok ugyanis felesküdtött testőrként a korabeli „Kelet” több udvarában is megfordultak,³ melyek közül kétségtelenül kiemelkedik Bizáncban töltött szolgálatuk, ahol (többek között) a *basileus* személyes védelmét látták el. A tanulmányban a Varég Gárda néven elhíresült, javarészt skandináv zsoldosokból álló bizánci katonai alakulat történetét elemzem, különös tekintettel a szervezet összetételére, létszámára, városon belüli elszállásolására és művelti tevékenységére, főként az óészaki, bizánci

¹ F. Androshchuk: Vikingarna – ruserna – varjagera. In: Olga & Ingegerd – Vikingafurstinnor i öst. Historiska Nyheter. Statens Historiska museet. Specialnummer 2004. 36–39.

² A. Stender-Petersen: Zur Bedeutungsgeschichte des Wortes væringi, Russ. varæg. Acta Philologica Scandinavica 6 (1931–1932) 26–38.

³ Kijevben és a kazár uralkodók szolgálatában biztosan találunk varégokat a IX. századtól. A kutatók három másik helyen, Lengyelországban, Magyarországon és Volga Bulgáriában is felvetették a varég testőrök alkalmazásának lehetőségét. A kérdéskört összefoglaló tanulmányom előkészület alatt áll. Rövid, népszerűsítő előtanulmányként a keleti testőrökről lásd: Katona Cs.: Viking testőrségek. Határtalan régészet 2/1 (2017) 56–59.

és szláv forrásokra támaszkodva. A vizsgálat másik célja – kultúrtörténeti szempontból – megvilágítani Konstantinápoly udvartartásának varég testőrökre tett hatásait. Ennek kapcsán kitérek a bizánci főváros viking zsoldosok világában betöltött kitüntetett szerepére is.

Az alakulat történetének vizsgálatát az időbeli határok tisztázásával kell kezdenünk. Fel kell állítanunk a Gárda kronológiáját, vagyis hogy mikor találunk először skandinávokat görög zsoldban, és mikortól nem számolhatunk velük. Talán kissé rendhagyó módon az időrend utóbbi elemét könnyebb megállapítani, bár pontos dátummal nem tudunk szolgálni. Az 1066-os hastingsi csatát követően angol lovagok kezdtek nagy számban csatlakozni a Gárdához, majd őket dél-itáliai normannok és frankok is követték.⁴ A Gárda folyamatosan veszített skandináv jellegéből, mely az angol lovagok beáramlásának köszönhetően a XII. század végére, XIII. század elejére már kevésbé lehetett meghatározó. A varég harcosok bizánci megjelenésének dátuma azonban kevésbé egyértelmű.

A vikingek első feltételezett említése bizánci szolgálatban Genesisos művéből származik, aki szerint 855-ben Theoktistos bizánci régenst III. Michaél (842–867) ösztönzésére „tauroszkítáknak” nevezett zsoldosok ölték meg.⁵ A „tauroszkíta” kifejezést a bizánci források a X. században a ruszokra vonatkoztatták, így feltételezhető, hogy ebben az esetben is őket jelölte.⁶ Mivel a forrás kiemeli, hogy az említett „tauroszkíták” Korszuny városából jöttek, lehetséges, hogy valóban a Krím félszigeten kereskedőként és (ezek szerint) zsoldosként is megforduló skandinávokról van szó,⁷ ám ugyanúgy felvethető kazár mivoltuk is.⁸ Nem elképzelhetetlen, hogy a IX. század közepére már bizánci zsoldban találunk skandinávokat, ugyanis a diplomáciai kapcsolatok már a század eleje óta biztosan léteztek a két fél között. Az *Annales Bertiniani* sokat vitatott 839-es közlése alapján – valószínűleg egy évvel korábban – svédakként azonosított rusz követek jártak Konstantinápolyban.⁹

Bár forrásunk nincs rá, vélhetően a 866-os Konstantinápoly elleni – Aszkold és Dir varég vezérek által vezetett – rusz támadást egy békeszerződés követte, ami magával vonta a ruszok bizánci zsoldba állásának lehetőségét.¹⁰ Ezt sugallja a későbbi 912-es

⁴ K. Ciggaar: L’emigration anglaise à Byzance après 1066. *REB* 32 (1974) 301–342; J. Shepard: The English and Byzantium: A Study of Their Role in the Byzantine Army in the Later Eleventh Century. *Traditio* 29 (1973) 53–92.

⁵ A. Kaldellis (transl., comm.): Genesisos. On the Reigns of the Emperors. Byzantina Australiensia XI. Canberra 1998. 79–80 (a továbbiakban: Genesisos).

⁶ Például C. B. Hase (ed.): Leonis Diaconi Historiae. Bonn 1828. 614; E. R. A. Sewter (transl., intr.): Fourteen Byzantine Rulers: The Chorographia of Michael Psellus. Suffolk 1979. 397 (a továbbiakban: Psell. Chron.).

⁷ Ibn Hordádbeh közlése alapján a ruszok már a IX. századtól kereskedtek a Fekete-tengeren. *Kmoskó M.*: Mohamedán írók a steppe népeiről. Vol. I/1. Budapest 1997. 122.

⁸ Genesisos 79, 353. jegyz.

⁹ G. Waitz (ed.): Annales Bertiniani. Hannover 1883. 19–20.

¹⁰ A. A. Vasiliev: The Russian Attack on Constantinople in 860. Cambridge – Massachusetts 1946. 229–232.

békekötés azon rendelkezése, mely már egyértelműen kimondta, hogy a ruszok bizánci szolgálatba szegődhetnek, ha akartak.¹¹ A békeszerződés megfogalmazása szerint, a ruszok azon óhaja alapján kívántak szerződést kötni, hogy „megerősítsék és tanúsítsák azt a sok éves barátságot, amely fennállott a keresztények és Rusz között.”¹² Hogy korábban is történhetett ilyen precedens, bizonyítottnak látszik; VII. Bíborbanszületett Konstantin császár (945–959) a X. század közepe táján írt *De ceremoniis aulae Byzantinae* című munkájában megemlíti, hogy a 902. évi arabok ellen folytatott krétai hadjáratban 700 rusz tengerész vett részt.¹³

A ruszok bizánci szolgálatba lépésének legkorábbi időpontját tehát a IX. század közepére tehetjük, amennyiben optimisták vagyunk. Ha hipotéziseknek nem adunk helyet, akkor is legkésőbb a X. század elejére kell kelteznünk az eseményt. Az eddig felsorolt esetek azonban sporadikusak, nem tekinthetőek a bizánciak által tudatosan skandinávokból szervezett egységeknek, és ekkor ezek a harcosok még testőri feladatot sem láttak el. Az orosz Vasziljevskij mára már meghaladott elmélete szerint a ruszok kizárólag szlávok voltak, és a skandináv varégek bizánci beáramlása csak a XI. században kezdődött.¹⁴ Mindenképpen fordulópontot jelent azonban a 988. év, amikor Vlagyimir kijevi nagyfejedelem (978/980–1015) ostrom alá vette a bizánciak kezén lévő Korszuny városát,¹⁵ majd még ugyanebben az évben segítséget is nyújtott II. Basileiosnak (976–1025) Bardas Phókas lázadása ellen, és 6000 varég harcost küldött a *basileus* megsegítésére.¹⁶ Az *Óorosz Őskronika* így tudósít a zsoldosok átállításáról:

„Egyszer, már később, ezt mondták a varégek Vlagyimirnak: 'Ez a mi városunk, mi foglaltuk el – váltságdíjat kívánunk szedni a lakóktól, két grivnát minden ember után.' És ezt válaszolta nekik Vlagyimir: 'Várjatok úgy egy hónapig, amíg összeszedik nektek a kunákat.' És vártak egy hónapig és nem adott nekik Vlagyimir váltságdíjat, és ezt mondták a varégek: 'Becsaptál bennünket, legalább engedj el bennünket Görögföldre.' Vlagyimir meg ezt válaszolta nekik: 'Menjetek!' És kiválogatta közülük a jó, az okos és bátor férfiakat, és városokat adományozott nekik; a többiek pedig elindultak Cárjárdba a görögökhöz.”¹⁷

¹¹ Balogh L. – Kovács Sz. (szerk.): Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Fordította: Ferincz István. Budapest 2015. 43 (a továbbiakban: RIE).

¹² RIE 42.

¹³ J. J. Reiske – J. H. Leich (edd.): Constantini Porphyrogeniti De ceremoniis aulae Byzantinae II. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonn 1829. 651 (a továbbiakban: *De ceremoniis*).

¹⁴ G. Vasiljevskii: Variago-russkaia i variago-angliiskaia družhina. Trudy I. (1908) 355–378.

¹⁵ RIE 89–91.

¹⁶ Ostrogorsky szerint Vlagyimir a varég kontingenssel segítette II. Basileioszt, és viszonzásul bizánci hercegnőt kapott feleségül. Az egyezmény kikényszerítéséhez azonban később ostrom alá kellett vennie Korszunyt. G. Ostrogorsky: A bizánci állam története. Budapest 2003. 254–255. Mások hiteltelennek minősítik az *Óorosz Őskronika* híradását arról, hogy Vlagyimir megszarolta a bizánciakat a város bevételével, és úgy tartják, hogy Korszuny a lázadó Bardas Phókas kezén volt, és ezért került ostrom alá. Véleményük szerint ez érthetővé tenné a 6000-es segéderő küldését is. Lásd: RIE 89–90, 331. jegyz. (referenciákkal).

¹⁷ RIE 72.

Ennek a 6000 fős skandináv regimentnek a bizánci hadrendbe szervezésétől számítják hagyományosan a történészek a Varég Gárda létrehozását.¹⁸ Újabban Roland Scheel megkérdőjelezte, hogy ez a kontingens testőri feladatokat is ellátott volna, utalva arra, hogy a Gárdát intakt harci egységként csak a XII. századtól említik a források, így annak felállítása nem történhetett 1100-nál hamarabb.¹⁹ Bár nem követi Vasziljevskijt abban, hogy minden bizánci forrás valójában szlávokra utal a ruszok említésekor, Scheel felhívja rá a figyelmet, hogy a görög szövegek nem konzekvensek a tauroszkíta, rusz és varég fogalmak használatakor, így skandináv beáramlásra biztos adatunk csak a XII. századtól van.²⁰ Az általánosan elfogadott nézet szerint több részlet is támogatja azonban a 6000-es varég egység testőrséggé szervezését. II. Basileios két elődje is gyanús körülmények között távozott az élők sorából (II. Niképhórost például meggyilkolták), és Psellos *Chronographiájában* egyértelmű kijelentésnek tűnik, hogy a császár tisztában volt a rómaiak csalárdságával, amikor felfogadta új „tauroszkíta” harcosait, akiket ráadásul külön alakulatba sorolt és küldött az első vonalban harcba.²¹ Izlandon az érett középkor folyamán lejegyzett hősi történetek, a sagák, szintén megemlékeznek a Varég Gárdáról, amely híradásuk alapján már jóval 1100 előtt is létezett,²² noha forráskritikai szempontokból a XIII–XIV. században (tehát 200–300 évvel az események után) lejegyzett izlandi művek ritkán állják ki a próbát. Mindenesetre egy olyan nagy horderejű kérdésben, mint a Varég Gárda felállítása és működése, nem feltétlenül kell hiteltelennek minősítenünk az izlandi sagákat, hiszen a bizánci udvarban divatnak számított külföldi zsoldosokat testőrként alkalmazni már a IX. század elején, amikor a ruszok is elkezdtek szolgálatba szegődni.²³ Ha tehát nem is beszélhetünk hivatalos alakulatról 1100 előtt, azt valószínűnek tarthatjuk, hogy testőri feladatokat a varégek némelyike már biztosan ellátott Bizáncban a korábbi időszakban is, talán már Niképhoros Phókas (963–969) uralkodása idején is.²⁴

A fentebb ismertetett eseményekből már világosan látszik, mennyiféle harcászati feladatot láttak el a bizánci zsoldba szegődött varégek. Megtaláljuk őket bérgyilkosként, testőrként, gyalogsági élcsapatként és tengerészként is. A varégoakat különböző alakulatokba sorolták, például „városon belüli” és „városon kívüli varégek”, de a Konstantinápolyban szolgálók többsége valószínűleg a bizánci testőrség *Hetaireia* nevű alakulata

¹⁸ S. B. Benedikz: *The Origin and Development of the Varangian Regiment in the Byzantine Army*. BZ 62 (1969) 20–24; S. Blöndal: *The Varangians of Byzantium*. Cambridge 1978.

¹⁹ R. Scheel: *Skandinavien und Byzanz. Bedingungen und Konsequenzen mittelalterlicher Kulturbeziehungen*. I–II. Göttingen 2015. 96–100; R. Scheel: *Concepts of Cultural Transfer Between Byzantium and the North*. In: F. Androschuk – J. Shephard – M. White (eds.): *Byzantium and the Viking World*. Uppsala 2016. 56.

²⁰ Scheel: i. m. (19. jegyz.) 77–137.

²¹ Psell. *Chron.* 34–35.

²² Példákra: Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 193–223.

²³ Kazár és magyar harcosok is szolgáltak a császár testőrségében a IX. század végén. Kristó Gy.: *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged 1995. 95.

²⁴ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 38–39.

alá tartozott.²⁵ A varégek elkísérték a császárt vagy annak parancsnokait Bizánc hadjárataira gyalogosokként vagy tengerészekként Sziciliától Ázsiáig.²⁶ Lovasokként történő alkalmazásukról bizánci szolgálatban nincsen tudomásunk; a lovakat csak szállításra használták, melyekről leszállva a hagyományos viking taktikának megfelelően gyalogosként küzdöttek.²⁷ Ostromokban viszont gyakran vettek részt,²⁸ míg Konstantinápolyban tartózkodásuk során valószínűleg rendőri feladatokat is elláthattak. Liudprand cremonai püspök 949-es konstantinápolyi tartózkodásakor jegyezte fel, hogy a palotán kívüli őrcsapatok folyamatosan őrzőjáratokat tartottak a városban, és a sötétedés után utcán lévőket letartóztatták, megverték és másnap reggelig fogságba vetették, hogy a város közbiztonságát fenntartsák.²⁹ Bár az itt alkalmazott őrcsapatok görögök voltak, nem kizárt, hogy a későbbiekben megalakuló Varég Gárda ezt az őrzési funkciót is átvette.

Az udvarban szolgáló varégek számos ceremonális kötelességnek is eleget tettek, úgymint zászlótartás a különböző diplomáciai vagy vallási eseményekkor, díszmenetelés vagy akár a színészkedés.³⁰ VII. Bízországi Konstantin *De ceremoniis aulae* című munkája „gót játék” címszó alatt részletesen tárgyal egy rituálét, amelyben a germánokéhoz hasonló rítusokat végrehajtó szereplőket valószínűleg a varég testőrök játszották.³¹ Nem tudjuk, hogy a hagyomány hogyan került a bizánci udvarba, de nem lehetett véletlen, hogy a szerepeket a „gót játékban” a germán eredetű varégek kaphatták.³² A leírás szerint a játékban résztvevő „gótok” kettesével (testőrszerűen?) álltak a bizánci szereplők mögött, kifordított prémeiket és különböző maszkokat viseltek, egyik kezükben a bizánci *Scholae* testőrség pajzsát, a másikban botot tartottak.³³ Az is lehet, hogy a hagyomány a varégek befolyásának köszönhetően átalakult, mert a „színészek” és mozdulataik kísértetiesen hasonlítanak arra a rítusra, melyet a Vendel-periódusból (550–790) származó toroslundi sisakon látunk (*1. kép*).

Testőri feladataikra nézve Anna Komnéné bizánci hercegnő így jellemezte a „skandináviai Thuleből való varangokat”: „Ami azokat illeti, akik a csatabárdot vállukon hordják, ezeknél úgy száll át a basileus iránti hűség apáról fiúra, mint valami örökség,

²⁵ H.-J. Kühn: Die byzantinische Armee im 10. und 11. Jahrhundert. Studien zur Organisation der Tagmata. Wien 1991. 258–259.

²⁶ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 45–53 és 59–77.

²⁷ Shepard: i. m. (4. jegyz.) 76.

²⁸ 1009–1011-ig az itáliai Bari ostromában: H. Hoffmann (ed.): Chronica Monasterii Casinensis. Hannover 1980. 237; B. Aðalbjarnarson (ed.): Haralds saga Sigurðarsonar. In: S. Sturluson: Heimskringla III. Reykjavík 2002. 74–81 (a továbbiakban: HSS).

²⁹ G. H. Pertz (ed.): Liudprandi Antapodosis. Hannover 1839. 277–279 (a továbbiakban: Liud. Antapod.).

³⁰ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 179–181; H. R. E. Davidson: The Viking Road to Byzantium. London 1976. 199–201.

³¹ De ceremoniis I. 381–386.

³² T. Gunnell: The Origins of Drama in Scandinavia. Cambridge 1995. 71–76.

³³ De ceremoniis I. 381.

1. kép. A svédországi Torslundában talált sisak pogány rituálét megőrkítő ábrázolása.
Vendel-korszak (550–790)

*aligha tűrnék a legkisebb célzást az árulásra.*³⁴ Az *Alexias*ban megfogalmazott hűség azonban korántsem jellemezte mindig a varégoikat. Bérgyilkosként továbbra is működtek; a fent említett Theoktistos mellett még az is lehet, hogy II. Niképhoros Phókas császár meggyilkolásában is benne volt a kezük, míg az „utolsó viking” néven elhíresült, későbbi norvég király, Keménykezű Harald („hárdráði”) a rossznyelvek szerint személyesen vakította meg az őt korábban bebörtönző V. Michaél császárt (1041–1042).³⁵ Az esetet érdemes kellő szkepticizmussal kezelnünk, ám kétségtelen, hogy a varég testőrök részt vettek a bizánci udvaron belüli gyilkosságokban, lázongásokban és egyéb trónbitorló akciókban is.³⁶

A testőrök szerteágazó feladatkörére utal még, hogy V. Michaél császár, miután varég testőreit „szkítákra” (besenyők) cserélte, az aktuális testőri munkakör mellett „*egyéb változó feladatokat is kijelölt nekik*”;³⁷ feltehetően mert ezeket a feladatköröket (is) a lecserélt varégoik végezheték korábban.

A bizánci szolgálatban álló varégoik feladataikat közvetlenül a császártól vagy felettes bizánci katonai parancsnokaiktól (*akoluthos*) kapták,³⁸ akiknek feltétlen engedelmességgel tartoztak. A bizánciak külön ügyeltek rá, hogy külföldiek ne tölthessenek be

³⁴ *Anna Komnéné: Alexiasz.* Szeged 2002. 77. Passuth László fordítása (a továbbiakban: *Alex.*); *L. Schopen* (ed.): *Annae Comnenae Alexiadis I.* Bonn 1878. 120–121.

³⁵ *HSS* 86.

³⁶ *I. A. Carroll: The Role of the Varangian Guard in Byzantine Rebellions and Usurpations 988–1204.* Belfast 2005.

³⁷ *Psell. Chron.* 131.

³⁸ *R. Guiland: Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin: les commandants de la garde impériale, l'ἐπι τοῦ στρατοῦ et le juge de l'armée.* *REB* 18 (1960) 79–83.

magas rangot a seregben, és Keménykezű Harald is csak a *spatharokandidatos* pozícióig jutott, amely nem számított előkelő tisztségnek.³⁹ A varégek tehát erős bizánci kontroll alatt álltak, egy jól szervezett haderő betagozódott alakulataként. Erre utal II. Basileos fentebb említett szervezési tevékenysége is. Még a varégek jelentőségét eltúlzó – a norvég királyok történeteit tömörítő, 1230 körül íródott – *Heimskringla* híradása is elismeri, hogy a híres szicíliai hadjáratban (1038–1041) Harald varég csoportja a bizánci főparancsnoknak, Maniakésnak felelt.⁴⁰ Sőt, bizánci és óészaki források is megerősítik, hogy Haraldot nem akarták elengedni Bizáncból, mikor távozni szeretett volna, ezért kénytelen volt a *basileus* tiltása ellenére megszökni (de legalábbis akarata ellenére távozni).⁴¹ Bár valószínű, hogy ez csak Harald szokásosnál nagyobb befolyásának és az V. Michaél uzurpációját követő káosznak volt köszönhető, könnyen lehet, hogy a katonák leszerelése is szabályokhoz kötött volt Konstantinápolyban.

A varégek kaszárnyáiról nincsenek biztos információink. Sigfús Blöndal izlandi történész úgy vélte, hogy a varégek az *Excubitores* testőrség szálláshelyét foglalhatták el, de erre csak a XII. századból van adat; Zónaras bizánci krónikás említi, hogy egy lázadás során a varégek elzárták az *Excubitán* át a palotába vezető utat, ahol szállásaik is voltak.⁴² Különböző alakulataik a Bukoleón palota felső- és alsó részein is állomásozhattak. Előbbi testőri feladatuk indokolná, míg utóbbit az alsó palota egy folyosóján talált, pajzsokat ábrázoló rúnafeliratok igazolják.⁴³ Amikor a császárok a XI. században áttették szálláshelyüket a Blachernai palotába, feltételezhetően személyes testőrségüknek is követniük kellett őket.⁴⁴ Keménykezű Harald egyik sagája (fiktív vagy valós) adalékkal szolgál a varég testőrök szállását illetően, megjegyezve, hogy a görög testőrök a palota alsó részének szobáit, míg a varégek a felső szobákat foglalták el.⁴⁵ A „városon kívüli varégek” feltehetően a Szent Mamont-templomnál lakhattak, ezt a helyet jelölték ugyanis ki a bizánci-rusz egyezményekben a Konstantinápolyba érkező rusz kereskedőknek a X. század folyamán.⁴⁶ A XII. században a bizánciak a birodalom veszélyeztetett részein határőrként is állomásoztattak varégek, főként a thrák *themában* (Asia Minor keleti részén).⁴⁷

A varégek pontos létszámát csak hozzávetőlegesen tudjuk megbecsülni. A X. század első felében csak kisebb egységekre vannak adataink,⁴⁸ ami jelentősen megduzzad majd azzal a 6000 fővel, amelyik 988-ban áll bizánci szolgálatba. Scheel ezt az adatot is megkérdőjelezi, rámutatva, hogy a korabeli viszonyok között ez a szám még a nyu-

³⁹ Kekaum. *Strat.* 81, 4–7.

⁴⁰ *HSS* 71.

⁴¹ *HSS* 88–89; Kekaum. *Strat.* 81, 7.

⁴² *M. Pinder* (ed.): *Ioannis Zonarae: Epitomae Historiarum*. Bonn 1897. 763.

⁴³ *Blöndal*: i. m. (18. jegyz.) 39 és 233.

⁴⁴ *Blöndal*: i. m. (18. jegyz.) 181.

⁴⁵ *Davidson*: i. m. (30. jegyz.) 185.

⁴⁶ *RIE* 40.

⁴⁷ *I. Thurn* (ed.): *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*. Berlin 1973. 394.

⁴⁸ *De ceremoniis* II. 651; *RIE* 43.

gat-európai viking haderőkhöz (például az Angliát dúló „Nagy Hadsereg” létszámához) képest is óriási lett volna, ezért kizárt, hogy a főként svéd területekről érkező varégek egyedül ekkora számban álltak Vlagyimir szolgálatára.⁴⁹ Ekkora erőt a később a Gárdához csatlakozó skandináv vezetők megközelíteni sem tudtak, pedig akadt köztük későbbi norvég és aktuális dán király is.⁵⁰ A 6000-es „alapító” létszámot tehát érdemes óvatosan kezelnünk. A későbbi idők során a Skandináviából, valamint a Ruszból áramló emberanyag azonban kétségtelenül pótolhatta az időközben leszerelt vagy elesett katonákat. Keménykezű Harald 500 követőjével érkezett meg a bizánci fővárosba.⁵¹ Kedrénos bizánci történetíró pedig arról számol be, hogy 1024-ben Vlagyimir fejedelem felesége, Anna bizánci hercegnő halála után egy bizonyos Chrysocheir nevű parancsnok 800 harcossal Konstantinápolyba hajózott, azt tetteve, hogy a *basileus* szolgálatába akar állni.⁵² Újabb nagyobb beáramlásra az 1066-os Hastingsi csatát követően van adat, amikor angol lovagok csatlakoztak a Gárdához.⁵³ Skandinávok azonban még a XII. század során is érkeztek ide nagy számban; egy fiatal Eindriithi („ungi”) nevezetű skandináv harcos hat hajónyi legénységet toborzott és hozott el az Orkney-szigetéről Konstantinápolyba a császárnak.⁵⁴

Kérdés, hogy mi volt az, ami ilyen mértékben vonzotta ide a skandinávokat még a viking világ legtávolabbi pontjairól is? Ez kétségkívül elsősorban a magas juttatásokkal állt kapcsolatban. Pontos adataink nincsenek a varégek bizánci fizetését illetően, de valószínű, hogy a testőri feladatokat ellátó varégek a *Hetaireia* három alakulata közül a legnagyobb zsoldot kapták.⁵⁵ Azt azonban biztosan tudjuk, hogy a testőrök fizetése (csakúgy, mint a flottában szolgálóknak) az állandó – valószínűleg havi – juttatás (*roga*) mellett, a hadjáratok zsákmányaiból egészült ki.⁵⁶ A 902. évi krétai expedíció során 17 *konténariont*, 59 *litrát* és 42 *nomismát* kaptak a hadjáratban résztvevő rusz tengerészek.⁵⁷ Keménykezű Harald partvédelmi akciók során kalózhajók elfogásakor 100 márkát volt hivatott átadni a *basileus*nak, míg a fennmaradó zsákmányt megtarthatta.⁵⁸ A Konstantinápolyban megkereshető mesés vagyon emléke még a sagák lejegyzésének korában is élénken élt Északon.⁵⁹ Harald a saga elmondása szerint akkora vagyont gyűj-

⁴⁹ Scheel: i. m. (19. jegyz.) 91.

⁵⁰ Scheel: i. m. (19. jegyz.) 92–93.

⁵¹ Kekaum. *Strat.* 81, 6.

⁵² I. Bekker (ed.): Georgius Cedrenus II. Bonn 1839. 478–479.

⁵³ Shepard: i. m. (4. jegyz.); Ciggaar: i. m. (4. jegyz.)

⁵⁴ F. Guðmundsson (ed.): Orkneyinga saga. Reykjavík 1965. 221 és 236 (a továbbiakban OS).

⁵⁵ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 25–31.

⁵⁶ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 25.

⁵⁷ De ceremoniis II. 654.

⁵⁸ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 60.

⁵⁹ T. Jackson: Harald, Bolgara Brennir in Byzantine Service. In: O. Minaeva – L. Holmquist (eds.): Scandinavia and the Balkans. Cultural Interaction with Byzantium and Eastern Europe in the First Millennium AD. Cambridge 2015. 72–82.; S. Jakobsson: The Varangian Legend: Testimony from the Old Norse Sources. In: F. Androshchuk – J. Shepard – M. White (eds.): Byzantium and the Viking World. Uppsala 2016. 345–362.

tött össze Bizáncban, melynek egész Észak történetében nem akadt párja.⁶⁰ Bár Sverrir Jakobsson felvetette, hogy ez a gazdagság a sagák lejegyzésének időpontjában a nem annyira távoli múlt nosztalgiája lehetett,⁶¹ nem kétséges, hogy már a viking korszakban is nagy vagyont lehetett összeszedni Görögföldön. Már a Gárda felállítását megelőző időkől is van adat arra, hogy bizánci testőrök jelentős fizetséget kaptak.⁶² Ezt támasztják alá azok a Skandináviában talált IX–XI. századi bizánci pénzermék is, melyeknek egy része biztosan zsoldos fizetesként jutott északra.⁶³ Szintén ezt erősítik a XIII. század elején lejegyzett, korábbi szokásjogon alapuló norvég és svéd törvénykönyvek (*Gulapingslög* és a *Västergötalag*) is, melyek megtiltották a hazai öröklést, amennyiben az örökös éppen Görögföldön tartózkodott.⁶⁴ Az örökség elosztásában, tehát az egyébként is nagy (külföldi) jövedelemmel rendelkezők – vagyis a bizánci zsoldosok – nem vehettek részt. Külön említést érdemel a sagákból ismert és kutatók által sokat vitatott varég „bevételi forrás” a *pólútasvarf*,⁶⁵ melyet Snorri Sturluson a *Heimskringla* szerzője a következőképpen ír le:

„Harald háromszor vett részt pólútasvarfban, amíg Miklagarðban [Konstantinápoly – megj. K. CS.] tartózkodott. Volt ott egy törvény, mi szerint minden alkalommal, amikor a görögök királya meghal, a varégek pólútasvarfot tarthatnak. Végigmehetnek a király összes palotáján, ahol annak értékei vannak, és mindegyikük ráteheti a kezét bármelyik kincsre.”⁶⁶

A saga által festett romantikus képet, miszerint a *pólútasvarf* a varégek „jogában állt”, aligha fogadhatjuk el. Egyet kell értenünk Tatjana Jacksonnal, hogy a Michaél elleni lázadás során a Psellos *Chronographiájában* leírt anarchikus állapotok során valószínűleg a tömeg egyszerűen kifosztotta a palotát, amiben Harald és varégjai tevékenyen részt vettek.⁶⁷ Legális vagy sem, a gyakori uzurpációkat tekintve ez is a gyors meggazdagodás egy módja volt.

Nemcsak maga a zsold, de a kulturális környezet is lebilincselő lehetett a X–XI. századi Konstantinápolyban, mely a maga közel egy milliós lakosságával és a kijevei Arany Kaput és Hagia Sophia székesegyházat is inspiráló építészeti remekeivel, valamint külföldi kereskedők és (luxus)termékek ezreit vonzó piacaival egyedülálló metropolisznak számított.⁶⁸ Egy idő után a Bizáncban szolgálatot teljesítő varégek teljesen más identi-

⁶⁰ HSS 89–90.

⁶¹ Jakobsson: i. m. (59. jegyz.) 360.

⁶² Liud. *Antapod.* 278.

⁶³ M. Jankowiak: Byzantine Coins in Viking-Age Northern Lands. In: F. Androshchuk – J. Shephard – M. White (eds.): Byzantium and the Viking World. Uppsala 2016. 132–134.

⁶⁴ Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 223.

⁶⁵ Elméletekre lásd: Blöndal: i. m. (18. jegyz.) 78–82.

⁶⁶ HSS 90. [Saját fordítás]

⁶⁷ Jackson: i. m. (59. jegyz.) 79–80.

⁶⁸ Davidson: i. m. (30. jegyz.) 193–207.

tással rendelkezettek, mint korabeli társaik. A Konstantinápoly gazdagsága által elbűvölt varég gárdista, akinek a rusz-bizánci egyezmények szerint korlátlan bejárása volt a város fürdőibe,⁶⁹ nyilvánvalóan más szokásokat és napi rutint követett, mint például azok a volgai ruszok, akikről Ibn Fadlān arab követ 922-ben azt írta, hogy „ők az isten legpiszkosabb teremtményei”.⁷⁰ A bizánci szolgálatban álló varégeknek a rendszeres higiénia még a határőr feladatokat ellátók számára is adott lehetett, Ibn Hordādbeh muszlim földrajztudós leírása szerint ugyanis a császárok a katonai táborokat is igyekeztek (pl. fürdőikkel) komfortossá tenni.⁷¹ A bizánci kultúra skandinávokra tett hatása kétségtelen; az itt szolgáló varégek hamar akklimatizálódtak a környezethez. Sokan keresztény hitre tértek és valószínű, hogy saját, Szent Olafnak vagy Szűz Máriának szentelt templomuk is volt Konstantinápolyban.⁷² Elkezdték átvenni a bizánci divatot is, például az ismert bizánci tunika, a *skaramangion*, viselését.⁷³

Konstantinápoly és a *basileus* szolgálata egy varég zsoldos karrierjének a csúcspontja volt. Az általános kutatói felfogás szerint a korabeli rusz-varég testőrök zsoldért egyik udvarból a másikba vándoroltak.⁷⁴ Ez igaz lehetett egymással közel azonos berendezkedésű udvarok esetében, mint arról a XIV. században lejegyzett *Eymunds saga* is tanúskodik, melynek XI. századi cselekményében intakt skandináv katonai alakulatok egyik rusz vezértől a másikhoz pártoltak, amint úgy érezték, hogy fizetési igényeiket nem elégítik ki.⁷⁵ A keleti udvarok között azonban létezett hierarchia is, és nem véletlen, hogy a Vlagyimir szolgálatában elégedetlenkedő zsoldosok éppen Bizánchoz szerettek volna átjáratolni. Konstantinápolyban ugyanis a novgorodi, kijevi vagy csernyigovi zsoldhoz képest mesés vagyont kereshettek. Az „egyik udvarból a másikba költözés” tehát csupán abban az esetben lehetett indokolt, ha az elsősorban anyagi előrelépéssel járt. Az udvarok közötti efféle hierarchia csak egy irányba (azaz „felfelé”) támogatta a vándorlást, az ugyanis nem tűnik valószínűnek, hogy valaki a busás konstantinápolyi zsoldját otthagytta volna egy novgorodi vagy még kisebb fejedelem kedvéért, ha már a kijevi Nagy Vlagyimirtól is elpártolt saját druzsinájának egy része. Kijevről Konstantinápolyra váltani tehát kézenfekvő lehetett, ahogy arról több izlandi saga is tanúskodik, melyekben a Konstantinápolyba Skandináviából igyekvő zsoldosok kitélelnek Kijevben,

⁶⁹ *RIE* 40.

⁷⁰ *Ibn Fadlān*: Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. Budapest 2007. 86–87. Simon Róbert fordítása.

⁷¹ *Kmoskó*: i. m. (7. jegyz.) 114.

⁷² Az erre vonatkozó forrásokat lásd: *K. N. Ciggaar*: *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962–1204: Cultural and Political Relations*. Leiden – New York – Köln 1996. 126.

⁷³ *F. Androshchuk*: *The Vikings in the East*. In: *S. Brink – N. Price* (eds.): *The Viking World*. London – New York 2008. 535.

⁷⁴ *Györfly Gy.*: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig II. Századok 92 (1958) 580; *Font M.*: A Kijevi Rusz és a Magyar Királyság a 11. században és a 12. század elején (Szent Istvántól Kálmánig). In: *RIE* 307; *Borosy A.*: Vélemények a kora-feudális fejedelmi kíséretéről. *Acta Historica* 70 (1981) 24 és 33–34.

⁷⁵ *H. Pálsson – P. Edwards* (eds.): *Vikings in Russia. Yngvar's saga and Eymund's saga*. Edinburgh 1989. 73, 76, 79 és 84.

vagy ottani szolgálat után állnak tovább.⁷⁶ Noha a XIII–XIV. század során lejegyzett sagákat nem lehet történelmileg pontos ábrázolásoknak tekinteni, ebben az esetben nincs okunk kételkedni hitelességükben, hiszen a folyamatot más forrás (az *Óorosz Óskronika*) is megerősíti.

A forrásokban eddig mindössze két példát találtam arra, hogy egy skandináv Konstantinápolyból Kijevbe tért volna. Az egyik egy izlandi térítő pap Thorvald Kothránsson, aki jeruzsálemi zarándoklatáról volt hazatérőben, ám „oroszföldön” meghalt.⁷⁷ A másik esetet az *Óorosz Óskronika* rögzítette, és az epizódnak szintén vallási felhangja van. A történet szerint az éppen győztes hadjáratról hazatérő Vlagyimirt bojárjai emberáldozatra biztatták, amire kockavetéssel egy olyan ifjút jelöltek ki, akinek apja egy „Görögföldről érkezett”, Kijevben letelepedett varég volt, aki „keresztény hitet” vallott, és akit ezért a pogányok meggyilkoltak.⁷⁸ Egy fontos aspektusra rávilágít Thorvald és a Görögföldről Kijevbe tért „első varég mártír” esete, tudniillik a vallás terjesztésében részt vállalók lehettek azok, akik Kijevbe visszatérhettek a bizánci fővárosból.

Az *Óskronika* varég esete egy másik jelenséget is megvilágíthat: egy gazdagabb országban szerzett tőkét minden bizonnyal otthon kedvezően lehetett használni a letelepedésre. Az izlandi *Hrafnkell saga* is kiemeli, milyen irigységet váltott ki Izlandon, ha valaki Bizáncból hazatérve közszemlére bocsátotta pompás öltözékét, fegyvereit és egyéb ékességeit:

„...országról országra járt, és mindenütt nagy tekintélyre tett szert, hazaérkezvén pedig egy nemzetségfőnél is nagyobbnak képzei magát. Bjarni-fia Eyvindr lovagolt itt épp át a Skáló-gázlón, és a pajzsa olyan díszes, hogy belekápáprzott a szemem. Elég rangos ember ahhoz, hogy rajta állhass bosszút.”⁷⁹

Egy gazdag udvarból szegényebb földre költözni többnyire együtt járhatott a letelepedéssel, és ettől fogva a zsoldos életmód felhagyásával is.⁸⁰

Bizánci szemszögből a skandinávok szerepe azonban mindvégig marginális maradt, így nem meglepő, hogy a bizánci kultúrára tett egyetlen hatásuknak általában a dán harci bárd alkalmazását tekintik a kutatók, mely a varég gárdisták védjegye lett a korszakban (innen a görög forrásokban gyakran használt nevük is: *pelekyphoroi*, vagyis „bárdviselők”).⁸¹ A XI. századi Ióánnés Skylitzés-féle krónika ábrázolásain is jól megfigyelhető bárd egyértelműen egy korábbi skandináv típusból fejlődött ki (2. kép). Itt eljutunk ahhoz a kérdéskörhöz is, hogy az asszimiláció folyamán voltak-e olyan elemek,

⁷⁶ Példákhoz lásd: S. Jakobsson: i. m. (59. jegyz.); *Blöndal*: i. m. (18. jegyz.) 193–223.

⁷⁷ A. Faulkes – A. Finlay (eds.): *Íslendingabók – Kristni saga*. London 2006. 50–51.

⁷⁸ *RIE* 74–75.

⁷⁹ Hrafnkell története. In: Három izlandi történet. Bernáth István fordítása. Budapest 1973. 61.

⁸⁰ A Konstantinápolyból Skandináviába visszatérők nagy többsége letelepedni indult haza a sagák tanúsága szerint. Külön említést érdemel Keménykezü Harald, aki elfoglalta a norvég trónt. Ezekről a szereplőkről lásd: S. Jakobsson: i. m. (59. jegyz.); *Blöndal*: i. m. (18. jegyz.) 193–223.

⁸¹ *Scheel*: i. m. (19. jegyz. 2) 56.

2. kép. A XI. századi Skylitzés-kronika ábrázolása a Varég Gárdáról

melyeket a varég testőrök megőriztek ősi viking gyökereikből. A bárd (korábban balta) kétségkívül egy ilyen tárgy lehetett. A fegyverzet többi részére vonatkozóan nem mondhatunk biztosat. Sztepanosz Asoghik örmény történetíró XI. századi világtörténete szerint a rusz harcosok pajzsot és lándzsát viseltek.⁸² Ugyanezt a fegyverzetet egészíti ki a híres vállon átvett egyélű harci bárdral Psellos is.⁸³ Anna Komnéné *Alexias*ában a császár sátra körül félhold alakzatban tömörülő, feszültségtől tüzelt varég testőrök folyamatosan kardjaikat, lándzsáikat és vállon átvett harci bárdjaikat köszörülték.⁸⁴ Vannak utalások arra, hogy a fegyverzet egy része megmaradt, míg más elemei változásoknak és trendeknek voltak kitéve. A XIV. század elején keletkezett, 1020–1030-as évek történéseit feldolgozó *Grettis saga* szerint egy Skandináviából magával hozott *saxot* – a korai viking korban divatos rövid szúrófegyvert – is megtartott egy varég testőr.⁸⁵ Snorri Sturluson *Heimskringlájában*, Szent Olaf (1030) király stiklestad-i csatájából kimentett kardja maradt használatban egy varég testőrnél.⁸⁶ Ezzel szemben Keménykezű Harald Emma nevű páncelja Bizáncban készült.⁸⁷ A külföldről (esetleg uralkodóktól) hozott fegyverek

⁸² Idézi: *Blöndal*: i. m. (18. jegyz.) 46–47.

⁸³ Psell. *Chron.* 289.

⁸⁴ *Alex.* 455.

⁸⁵ G. Jónsson (ed.): *Grettis saga Ásmundarsonar*. Reykjavík 1936. 272–273 (a továbbiakban: GSA).

⁸⁶ B. *Aðalbjarnarson* (ed.): *Hákonar saga Herðibreiðs*. In: S. *Sturluson*: *Heimskringla III*. Reykjavík 2002. 369–370.

⁸⁷ *Haralds saga harðráða*. In: G. *Vigfússon* – C. R. *Unger* (eds.): *Flateyjarbok III*. En samling af norske kongesagaer. Christiania 1868. 418.

nagy megbecsülésnek örvendtek Skandináviában.⁸⁸ A Konstantinápolyból Izlandra hazatérő hős Bolli Bollason is „külföldi szokásnak megfelelően” („*sem títt er í útlöndum*”) egy „*gladiust*” („*gládel*”) tartott a kezében.⁸⁹ A sagák leírásai azonban anakronisztikusak a fegyverzetre vonatkozóan, Bolli leírásában például egy pajzsra festett lovagról is hallunk,⁹⁰ ami kizárt, hogy viking kori ábrázolás legyen. Az azonban valószínűnek tűnik, hogy a zsoldosoknál gyakori módon sokszor a divat határozta meg a fegyverválasztást.

Bár a Skandináviában talált bizánci fegyverek száma igen csekély (szintén azt sugallva, hogy a varégek eredeti, viking fegyvereiket használták), néhány kivétel azért ismert; mint egy lamellás páncél Birka helyorségéből, illetve több bizánci típusú kardkopotató is napvilágot látott az északi területeken.⁹¹

A flottában szolgáló varégek bár valószínűleg bizánci hajókat kaptak, akár saját viking hajóikkal is harcba szállhattak a bizánciak oldalán.⁹² Erre utal Liudprand azon megjegyzése az olaszországi hadjáratról, hogy két rusz hajó is a bizánciakkal tartott.⁹³ Az *Orkneyinga saga* tanulsága szerint Skandináviából érkező hajók álltak a *basileus* szolgálatába Fialat Eindrihtinek köszönhetően is.⁹⁴

Az is valószínűnek tűnik, hogy a varégek – bár görög vezényszavakat nyilván el kellett sajátítaniuk – továbbra is elsősorban a *dönsk tungán* („dán nyelven”) szólaltak meg Bizáncban. Több forrás is indokolja, hogy a varégek megőrizték a Skandináviában beszélt közös óészaki nyelvet. Bíborbanszületett Konstantin *De administrando imperio* című munkájában a Dnyeper zuhogóinak ismertetésekor a szláv és görög jelentések mellett a vízesések nevét megadja óészaki nyelven is (ósvéd dialektusban), ami arra utal, hogy a Bizáncba érkező rusz kereskedők között a X. században az óészaki még beszélt nyelv volt.⁹⁵ Saxo Grammaticus dán történetíró elmondása alapján I. Jó Erik dán király (1095–1103) szentföldi zárandoklatakor Konstantinápolyt is érintette, bár először nem kapott bebocsátást a városba, tükrözve a *basileus* azon félelmét, hogy a varég gárdisták átállnak honfitársaikhoz. Végül a császár kis csoportokban engedte ki Erikhez a szolgálatban álló varégoakat, és kémeket küldött velük, akik a dán és a görög nyelvet is beszéltek, hogy értesülhessen egy esetleges árulásról.⁹⁶ Még inkább bizonyítja az óészaki nyelv használatban maradását egy bizánci pecsét, melyen a „*Michaél, a varégek fő tolmácsa*”

⁸⁸ S. Ashley: How Icelanders Experienced Byzantium, Real and Imagined. In: C. Nesbitt – M. Jackson (eds.): *Experiencing Byzantium. Papers from the 44th Spring Symposium of Byzantine Studies*, Newcastle – Durham, April 2011. London – New York 2013. 217–220.

⁸⁹ E. Ól. Sveinsson (ed.): *Laxdoela saga*. Reykjavík 1934. 225 (a továbbiakban: *LS*).

⁹⁰ *LS* 225.

⁹¹ F. Androshchuk: What Does Material Evidence Tell Us about Contacts between Byzantium and the Viking World c. 800–1000? In: F. Androshchuk – J. Shephard – M. White (eds.): *Byzantium and the Viking World*. Uppsala 2016. 104–105.

⁹² Davidson: i. m. (30. jegyz.) 181.

⁹³ G. H. Pertz (ed.): *Liudprandi relatio de legatione Constantinopolitana*. Hannover 1839. 353.

⁹⁴ OS 221 és 236.

⁹⁵ *Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása*. Fordította: Moravcsik Gyula. Budapest 2003. 57–63.

⁹⁶ Saxo Gramm. *Gesta Danorum* XII, 7/2.

felirat olvasható, és amelyen a szöveg alatt egy varég bárd látható.⁹⁷ A Konstantinápolyban szolgáló varégek mellett tehát államilag kirendelt fordító-tolmács dolgozott.

Egyfajta viking mentalitás megőrzésére utalhatnak a különböző erőszakos cselekmények is, melyeket a ruszok konstantinápolyi tartózkodásuk alatt követtek el. Már Psellos is felfigyelt rá, hogy a csatában győztes ruszok milyen kegyetlenséggel mészárolták le a menekülő Bardas Phókas katonáit.⁹⁸ Nem véletlen, hogy a már emlegetett „kényes” feladatokra is a varégekot szemelték ki a császárok. Erőszakosságuk hasznos volt a csatamezőn, de a városi életben a visszájára is fordulhatott. A szabadságukra oly büszke északi harcosokat sokszor nehéz volt megregulázni és hozzáidomítani ahhoz a komoly katonai szigorhoz, amelyet a bizánci hadsereg elvárt. Vlagyimir nagyfejedelem például már a varég különítmény menesztésekor levélben figyelmeztette a *basileust* a varégek fegyelmezhetetlenségére:

„Varégek érkeznek hozzád, eszedbe ne jusson a fővárosban tartani őket, mert különben hasonló gonoszságot művelnek, mint nálunk, hanem különböző helyekre telepítsd le őket, és ide egyetlen egyet se engedj [vissza].”⁹⁹

Ez a X. század végén már nem volt ismeretlen a bizánciaknak. Az *Óorosz Őskrónika* által megőrzött rusz-bizánci egyezmények számos kitévelt tartalmaztak a Konstantinápolyba érkező rusz kereskedők által elkövetett lopások és egyéb erőszakos bűncselekmények szabályozására.¹⁰⁰ Keménykezű Haraldot a zsákmányok megsápolásának gyanújával később börtönbe is vetették.¹⁰¹ A gyors alkalmazkodó készség, és a bizánci normák átvétele tehát nem mindenkire volt igaz. III. Niképhoros Botaneiatés császár (1078–1081) ellen a méltatlankodó varég gárdisták részegen kíséreltek meg merényletet; igyekeztek felmászni a balkonon álló császárhoz, miközben nyilakkal lövöldözték az erkélyt, amíg a görög testőrök vissza nem szorították őket.¹⁰² A hadsereg kötelékein belüli példa a varégek némelyikének erőszakos természetére az a Skylitzés-krónikában feljegyzett eset és képábrázolása, amelyen egy thrák asszony lándzsával ledőf egy öt megerőszakolni készülő varég gárdistát. A tett után a ledőfött varég harcos társai megjutalmazták a nőt, és neki adták az elhunyt vagyonát, valamint hátramaradt tárgyi értékeit (3. kép).¹⁰³ Nemcsak a varég erőszakoló viselkedése utal ősi beidegződésekre, de

⁹⁷ V. S. *Shandrovskaia*: The Seal of Michael, Grand Interpreter of the Varangians. In: *F. Androshchuk – J. Shephard – M. White* (eds.): *Byzantium and the Viking World*. Uppsala 2016. 305–312.

⁹⁸ Psell. *Chron.* 37.

⁹⁹ *RIE* 72.

¹⁰⁰ *RIE* 41–44; Erről lásd: *M. Stein-Wilkeshuis*: A Viking-Age Treaty between Constantinople and Northern Merchants, with Its Provisions on *Theft and Robbery*. *Scando-Slavica* 37/1 (1991) 35–47.

¹⁰¹ *HSS* 85.

¹⁰² *I. Bekker* (ed.): *Michaelis Attaliotae Historia*. Bonn 1853. 294–296.

¹⁰³ A történetben nem dárdát, hanem egy perzsa típusú rövid kardot használ a nő. *J. Wortley* (transl.): *John Skylitzes. A Synopsis of Byzantine History, 811–1057*. New York 2010. 372.

3. kép. Egy thrák nő ledöfi az öt megerőszakolni készülő varég gárdistát.
Skylitzés-krónika, XI. század

társainak az erős nőitípus iránt tanúsított tisztelete is könnyen eredhetett a tradicionális viking mentalitásból.

Ez az eset, illetve két másik is amellet tanúskodik, hogy a varégek bizonyos törvénykezési autonómiával rendelkeztek Bizáncban, és belső ügyeiket saját törvényeik szerint intézhették. Grettir történetében, Konstantinápolyban egy varég-varég elleni – a Gárdán belül elkövetett – gyilkosságot saját törvényeik szerint halállal büntettek a varégek, melyet az elítéltnek a börtönben kellett megvárnia, ahonnan váltság fejében akár meg is szabadulhatott.¹⁰⁴ Azon felül, hogy a szöveg egyértelműen kiemeli, hogy ez a varégek saját törvénye volt („*þá vǫru þat lög þeira*”), a gyilkosság megváltása a germán „*wergild*” intézményét juttatja eszünkbe. Hasonló elemek (egy – ezúttal sikertelen – gyilkossági kísérlet, varégek által kirótt halálbüntetés és pénzzel történő megváltás) ismétlődnek a *Heiðarvíga saga* egy varég sportnapot leíró jelenetében is.¹⁰⁵ A thrák nő elleni, Skylitzés által feljegyzett erőszakoskodásnál is az alakulaton belül „bíraskodnak” a varégek, és ítélik oda az asszonynak a támadó teljes vagyonát.

A varég gárdisták esetében megállapítható, hogy a skandináv asszimiláció egy speciális esetéről beszélhetünk, melyben ötvöződtek a hagyományos viking beidegződések a bizánci életstílussal. A sokszor merőben különböző kulturális sajátosságok (vallás, öltözködés, fegyverzet, higiénia) átvétele folytán néhány évtized alatt a bizánci udvar vikingjei más Kelet-Európában tevékenykedő vagy Skandináviában élő honfitársaiktól is nagyban különbözhetek. Bizánc a korabeli kereszténység fővárosa volt a skandinávok számára, és a mindenkori *basileus* szolgálata a legnagyobb dicsőségnak és a legnagyobb anyagi haszonnal járó munkának számított. Bizánc ellenben kizárólag a skandináv katonák hadi potenciáljának kiaknázására törekedett, és igyekezett a szolgálatába szegődött

¹⁰⁴ GSA 273.

¹⁰⁵ The Saga of the Slayings on the Heath. In: V. Hreinsson (ed.): Complete Sagas of Icelanders. Including 49 Tales. Vol. IV. Reykjavík 1997. 86–87.

varégek a legkülönbébb feladatokra is hasznosítani. Az izlandi sagák romantikus történetei, úgymint Keménykezű Harald nagy befolyása, vagy a varégek némelyikének magas rangú bizánci hercegnőkkel szőtt kapcsolatai a saga szerzők fantáziájának szüleményei.¹⁰⁶ A skandináv világnézetben központi, presztízis szerepet elfoglaló Konstantinápolyban a valóságban mindig igyekeztek rajta tartani a gyeplőt a félelmetes és sokszor öntörvényű északi harcosokon, akiket nem engedtek a seregben magas rangra emelkedni, és akiknek városon belüli ellensúlyozására a császárok más testőralakulatokat is fenntartottak.

SUMMARY

Scandinavian warrior groups labelled as Varangians active in European Russia during the 9–12th centuries were found in different courts of the „East” as sworn bodyguards. The most distinguished place of their service was definitely Constantinople, where possibly from the 10th century, they were responsible for the personal defense of the *basileus* himself. Examining the history of the notorious Byzantine military formation known as the Varangian Guard, suggests that Varangians had a variety of duties in Byzantium and not acted solely as bodyguards. The second aim of this paper is to demonstrate Constantinople’s cultural influence on the Varangians and to illuminate the Byzantine capital’s prominent position in the world of Scandinavian mercenaries. In the case of the Varangians, namely a special identity can be touched upon, which combined traditional Viking mentalities with a Byzantine lifestyle.

Keywords: Varangians, bodyguard, Constantinople, Icelandic sagas, mercenaries

Katona Csete
DE-BTK
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
csete.katona@gmail.com

¹⁰⁶ GSA 274–289; HSS 85.